

Kimlik, Şimdi

Türkiye'deki akademik çevrelerde 'kimlik' uzun yıllar psikolojinin alanına ait bir kavram olarak görülmüş ve öylece, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan gençliğin yaşantılarından biri olarak gösterilen kimlik arayışı ya da özdeşim süreci, gencin birey olma çabasının bir görünümü olarak, betimlenmiştir. Kimlik'in psikolojik bir kavram olarak görülmesi onun birey düzleminde kavramsallaştırılması, analiz edilmesi ve tanımlanmasını da meşru hale getirmiştir. Psikolojideki 1980'li yıllara kadar süren davranışçı yaklaşımın etkinliği kimlik/özdeşim'in tanımlanmasında da kendini göstermiş, gelişim psikolojisi bir yana sosyal psikoloji içinde dahi bu konu soyut birey düzleminde ele alınmış, kimlik/özdeşim sürecinin bireyin içinde yaşadığı sosyal çevre ve kültürle bağlantısı üzerinde durma gereği hissedilmemiştir (Kağıtçıbaşı, 1991, 20-22).

Kimlik kavramının bu davranışçı psikolojik yorumu akademisyen sosyologlarımız tarafından da kabul edilmiştir. Akademisyen sosyologlarımızın kimlik'in psikoloji alanında ve davranışçıların yorumuyla tutulmasını onaylamalarının arkasında, komşu bir bilim dalının girmekten sakınma isteği kadar kimlik'in psikolojiden sosyolojiye aşırılması halinde tanımının da değişmesi gerektiğini sanmalarının ve bu tanımla kimlik'in 'ideoloji yapma' tehlikesine düşmeksizin incelenmesinin mümkün olmayacağını, en azından, sezinlemelerinin de etkili olduğu ileri sürülebilir.

'Sosyal olan' ve 'toplum' düzleminde kimlik'in konu edilmesinin hemen 'ideolojik olan'ı çağrıştırmasının sebeplerinden biri, Türk toplumunun tarihsel koşulları gereği, kimlik konusunun Tanzimat'tan bu yana pür akademik çevrelerden çok, toplumun yönetiminde söz sahibi olmaya soyunan fikir akımlarının temsilcileri tarafından dile getirilen, tartışılan bir konu haline getirilmiş olmasıdır. Kimlik'i konu edinen akademisyenlerimiz de şu veya bu şekilde herhangi bir fikir akımıyla bağlantı içinde bulunmuşlardır (Güleç, 1992). Ziya Gökalp bunun tipik örneğidir. Toplumun yönetimi ve yönlendirilmesi üzerinde söz sahibi olmanın nimetinden de külfetinden de uzak durmak isteyen pür akademisyen sosyologlarımızın ise kimlik'in psikolojiye bırakılmasını sessizce ve fakat memnuniyetle onayladıklarını ileri sürebiliriz. Zaten pür akademisyen sosyologlarımızın çalışmalarının genel çerçevesini çizen pozitivist epistemolojinin belirli bir yorumunu dayayan sosyolojik yaklaşımlar için de kimlik hiçbir zaman incelenmeye değer konular arasında öncelikli olarak yer almamış, kimliğin toplum düzleminde kavramsallaştırılması gibi bir çabaya girilmesi en azından kuramsal düzlemde teşvik edilmemiştir. Bu durum söz konusu sosyologlarımızın çekingen tavırlarının nedenlerini açıkladıklarını için elverişli bir zemin sağlamıştır (Ergun, 1991).

Kimliği toplum düzleminde ele almaya yönelen, böyle bir yönelişi soylu bir uğraş olarak değerlendiren bir kısmı akademi dışı bir kısmı ise bir ayağı ile akademiye bir ayağı ile yaşamın tam ortasında bulunan fikir adamlarımız iki kümede ele alınabilirler. Bunların ilk kümesinde Türk toplumuna bir kimlik ya da yeni bir kimlik vermek isteyenler, ikinci kümesinde ise Türk toplumunun zaten bir kimliğin bulunduğunu ileri sürenler yer almaktadır. Kuşkusuz her iki küme içinde de alt kümeler bulunmakta olup, bunlar ya yeni verilecek kimliğin ne olması gerektiği konusunda, ya da, zaten var olduğunu kabul ettikleri kimliğin aslında ne olduğu konusunda, hem kendi içlerinde hem diğer ana kümenin alt kümeleriyle yaklaşık 200 yıldır süren bir mücadele yürütmektedirler. Toplum düzlemindeki kimlik konusunun sosyolojideki ve/veya diğer sosyal bilimlerdeki mevcut paradigmalardan hiçbiri tarafından bugüne kadar kavramsallaştırılmamış, analiz edilmemiş ve tanımlanmamış olması, her iki küme mensuplarının arasındaki bu mücadelenin belirli bir mecraya yönlendirilmesini belirli bir biçimde temellendirilebilmesini zorlaştırmış, 'kimlik'in, politika jargonundaki tanımı kullanana göre değişen sloganlar için basit bir sözcük konumuna indirgenmesine yol açmıştır. Bu kavramsallaştırılmamışlık bir adım sonra dönüp pür akademisyen sosyologların kendi sınırları içine biraz daha çe-

Doç. Dr. Nilgün ÇELEBİ

kilmelerinde, akademi dışında yürütülen bu önemli gibi gözüken ama ne olduğu, biraz da toza dumana karışmış olduğundan, seçilemeyen kimlik konusundan uzak durmalarında etkili olmuştur.

Son yıllarda, gerek sosyoloji içindeki epistemolojik ve teorik yaklaşımlar açısından yaşanan değişimin, ki bu değişim sosyal olanın mekanik bir tarzda açıklamasının değil fakat ait olduğu daha geniş bağlamla ilişkilendirilerek anlaşılmasının daha kapsamlı bir bilme yarattığının sayılılanmasına geçiş tarzındadır, gerek Türk'ün kimliğinin ne olması gerektiği üzerinde çalışanlar ile Türk'ün kimliğinin ne olduğu üzerinde çalışanlar arasında kurulmaya başlayan diyalogun akademik sosyologların kimlik konusuna eğilmelerine hız kazandırdığı gözlenmektedir. Bu yönelişin başlaması ve hızlanmasında etkili olan tarihsel bir etmen ise, özellikle Batı Avrupa toplumlarının barındırdıkları göçmenlerin sayısal olarak arttığı ve bunların göç ettiklerini toplumlarda insanî ve demokratik haklar elde edebilmek için giriştikleri mücadelenin toplumları çok uluslu, çok ırklı toplumlar haline dönüştürmekte olmasının ve yine bu göçmenlerin göç ettikleri toplumun kültürüne akkültüre olma süreçlerinin, umulanın dışında, asimilasyonla değil fakat etnisite bilincinin gelişimiyle at-başî birlikte gitmekte olduğunun gözlenmekte olmasıdır (Flora, 1992). Bu tarihsel etmenin Batılı sosyologlar tarafından açıklanmaya ve anlaşılmasına değer bir oluşum olarak kabul edilmesi bir adım sonra oluşumun kavramsallaştırılması çabalarının hızlanmasına yol açmıştır. Batılı sosyologların kavramsallaştırmaya değer buldukları bu tarihsel oluşum, biraz Batılılar da ilgilendiği için, biraz da artık Batılılar'ca kavramsallaştırılmaya başlandığı için, kavramsallaştırılabilir olduğu icazetini Batılılar'dan aldığı için, sosyologlarımız tarafından ilgi gösterilebilir bir alan olarak görülmeğe başlanmıştır. Arkasında yatan motif ne olursa olsun, pür akademisyen sosyologlarımızın ilgi alanları içine kimlik konusunu da katmaları kuşkusuz memnuniyet ve umut verici bir gelişmedir. Memnuniyetimiz, bu yönelişin sosyologlarımızın ilgi alanlarının genişlemekte olduğunun bir işareti olmasından, umutlu olmamız ise sosyologlarımızın bu tarihsel oluşumu ken-

dilerinin kavramsallaştırabilme fırsatlarının bulunduğunu düşünmemizden kaynaklanmaktadır. Tanzimat'tan bu yana bazı Türk aydınlarının (akademisyen ve/veya ideolog) ana sorunlarından biri, hatta başlıcası olan kimlik konusunda ulaşılan entelektüel birikimimizin böyle bir kavramsallaştırmaya soyunan akademisyenler için son derece yararlı bir kaynak teşkil edeceğine düşünmekteyiz.

Kimlik'i kavramsallaştırma çabasına kalkışanların aşması gereken ilk güçlüktür sanki kimlik'in birey düzleminden sosyal olanın, toplumun düzlemine taşınmasının meşruiyetini kanıtlamakta karşımıza çıkmaktadır. Şimdi, bu noktada bazı sorular sorabiliriz, bazı akıl yürütmeler yapabiliriz. Sözgelemi, acaba kimlik'i sosyolojize etmekle toplum'a bireye ait bir karakteristiği mi affetmekteyiz? Kuşkusuz, hayır. Zira, kimlik bireye ait doğal bir karakteristik olmayıp, yukarıda değinildiği gibi, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler bağlamı ve kültürel bağlam içinde, başkalarını tanıdıkça gelişen, beni başkalarıyla karşılaştırma süreci sonunda ulaşılan bir duyuş, düşünüş ve davranış kompleksidir. Bu duyuş, düşünüş ve davranış kompleksi topluma ve/veya topluluğa aşırıdırken yine de bir dönüşümden geçirilmeli mi yoksa herhang bir dönüşüm sözkonusu edilmeksizin, dikkatlerin odak noktası tekil bireyden, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkiler bağlamına, kültürel bağlama, 'başkaları'nın ne olduğuna mı kaydırılmalı?

Sanki, bu ikinci yol kimlik'in kavramsallaştırılması için daha elverişli gibi gözükmektedir. Mevlana Celaleddin Rumi de "ya olduğun gibi görün ya göründüğün gibi ol" derken referans noktalarının 'başkaları' olduğuna işaret etmiyor muydu? Dikkatlerin bireyden bağlama kaydırılmasının dolaylı bir sonucu ise kimlik'in ne olduğunun irdelemesine mevcut olandan başlanması gereğinin kendiliğinden ortaya çıkması olmaktadır. Nitekim H. Yavuz kimlik için değil fakat kültür için yazarken ve bizimkinden daha farklı bir düzlemde yol alırken "sorun köken saptaması değil, onun yerine, önce içinde yaşadığımız toplumu, bu toplumun yapısal özelliklerini dikkate almak, [sonra] bunların geçmiş kültürlerle olan köklü ve

derin yapıdaki bağlantılarını ortaya koymak gerekir... bugünden düne gitmek..." demekle (1987:16) (abç), ki bu görüşünü yapısalcı yaklaşımın temel sayıtları ve H.G. Gadamer'in hermeneutik anlayışına dayandırmaktadır, bizim de göstermeye çalıştığımız hareket noktasına işaret etmektedir. Mevcudu, bugünü, görüneni bir yandan yapısalcı ve interpretatif sosyolojiden yararlanmak suretiyle gösteren, gösterilen, görünen ve gönderilen düzlemlerini ayırıştırarak incelerken, bir yandan da tüm bu düzlemlerin bir ve aynı olduğunu Mevlana Celaleddin Rumi'nin yorumunu (Çelebi, 1991) akıldan tutarak irdelemeye başlamamızın, kimlik'in kavramsallaştırılmasına özgün bir bakışla katkıda bulunmamıza yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Kimlik'in kavramsallaştırılması sürecinde dikkate alınması ve burada işaret edilmesi gereken bir diğer nokta da kimlik incelemesinin, mahiyeti gereği, bir farklılığın belirginleştirilmesine yönelik bir inceleme olduğu gerçeğidir. Kimliğini bulma bir yerlerdeki benzerini bulma değil, tersine, benzeri olduğunu sandığından aslında ayrı olduğunu görme sürecidir de. Dolayısıyla sancılı bir süreçtir. Ama giderek küreselleşen dünya içinde varoluşunu sürdürebilmek için, bu sancıya katlanmaktan başka çıkar yol da yok gibi gözükmektedir (Çelebi, 1993).

BİBLİYOGRAFYA

- Çelebi, N. (1991) "Fih-i Mâ-fih'i Okumak", **SÜ. 2. Milletlerarası Mevlana Kongresi 3-5 Mayıs 1990 Tebliğler**, Konya: SÜ. Yayını.
- Çelebi, N. (1993) "Bütünleşme Üzerine", **Çağrı**, 398.
- Ergun, D. (1991) **Türk Bireyi Kuramına Giriş**, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Flora, P. (1992) Birinci Avrupa Sosyoloji Kongresi'ne sunulan yayımlanmamış bildiri.
- Güleç, C. (1992) **Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi**, Ankara, V Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1991) **İnsan Aile Kültürü**, İstanbul, Remzi Yayınevi.
- Yavuz, H. (1987) **Kültür Üzerine**, İstanbul, Bağlam Yayınları.